

УМОВИ ВПРОВАДЖЕННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ЗОН В УКРАЇНІ

Мамонтова І.В., здобувач кафедри фінансового менеджменту та фондового ринку, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна
e-mail: erenem84@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-0986-2152

Анотація. Метою статті є узагальнення вітчизняного та зарубіжного досвіду у контексті впровадження та розвитку спеціальних (вільних) економічних зон. Основними методами дослідження стали системний підхід та аналіз щодо необхідності, умов, особливостей та можливостей впровадження спеціальних економічних зон у практику функціонування економіки. Запропоновано критерії класифікації спеціальних економічних зон – територіально-галузеві, що принципово змінює підходи до побудови спеціальних економічних зон та застосування в них комплексу фінансових важелів, що є для них (зон) характерним. Практичне значення сформульованих підходів до впровадження СЕЗ на певних територіях повинне сприяти подоланню негативних економічних явищ в Україні.

Ключові слова: спеціальні економічні зони, класифікація, критерій, концептуальні положення, система показників оцінювання впровадження зон.

CONDITIONS FOR THE INTRODUCTION OF SPECIAL ECONOMIC ZONES IN UKRAINE

Mamontova Iryna, candidate of the Department of Financial Management and Stock Market, Odessa National University of Economics, Odessa, Ukraine
e-mail: erenem84@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-0986-2152

Abstract. The purpose of the article is to summarize domestic and foreign experience in the context of the introduction and development of special (free) economic zones. Terminological differences in the use of the terms free economic zone, special economic zone are given. The main goals of functioning of special economic zones are formulated. This statistical material confirms the hypothesis of the effectiveness of the introduction of special economic zones in the economy, if there are certain conditions, namely: long-term operation of such zones, the use of financial leverage in special economic zones, examination of the feasibility of zones, definition of criteria. The main research methods were a systematic approach and analysis of the need, conditions, features and opportunities for the introduction of special economic zones in the practice of the Ukrainian economy. Shortcomings in the functioning of special economic zones in Ukraine have been identified.

The criteria for classification of special economic zones - territorial and sectoral, which fundamentally changes the approaches to the construction of special economic zones and the use of a set of financial levers that are characteristic of them (zones). The system of indicators for carrying out examination concerning an estimation of expediency of creation of SEZ on six groups is offered: indicators of development of business; industrial development indicators; indicators of agricultural sector development; indicators of investment capacity; indicators of innovative development; labor market development indicators. Depending on the purpose of the SEZ, such groups can be expanded or reduced. The practical significance of the formulated approaches to the implementation of SEZs in certain territories should contribute to overcoming the negative economic phenomena in Ukraine.

Keywords: special economic zones, classification, criterion, conceptual provisions, system of indicators for evaluating the implementation of zones.

JEL Classification: H110, H220

Постановка задачі. Сьогодні світова економіка переживає складні часи, які обумовлені спадом виробництва (чинник пандемії), зміною векторів розвитку (екологізація економік, орієнтація на зелену енергетику, підвищення вимог щодо екологічних складових виробництв не тільки сугубо підприємств промислового сектору, але й сільського господарства, сфери послуг і т.і.), напруженістю у соціальній сфері (чинник старіння населення та соціальні протести проти підвищення пенсійного віку, зростання безробіття, зниження кваліфікаційного рівня працівників), процесами діджиталізації (переорієнтація виробництва та впровадження штучного інтелекту, прискорення руху фінансових потоків і т.і.).

Економічні процеси в Україні ускладнюються ще й втратою потужних промислових територій та бойовими діями на сході. Уряди країн намагаються подолати негативні тенденції різними шляхами, одним з яких є впровадження спеціальних (вільних) економічних зон (СЕЗ) із застосуванням в них системи певних фінансових важелів. Як вказує досвід, така позиція має економічний сенс особливо у довгостроковій перспективі. Разом з тим, в Україні

ця можливість не використовується (наголосимо, що при формальному існуванні спеціальних (вільних) економічних зон [1, 2], вони не працюють, у тому числі в силу скасування податкових пільг). Періодично в суспільстві викає інтерес до цієї проблематики, але до наступного часу більш конкретно ця проблема не розглядається. Зауважимо, що у 2020 р. проводилося соціологічне опитування щодо створення такої спеціальної економічної зони на Донбасі, й при позитивному результаті, подальших кроків не зроблено [3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз низки публікацій вітчизняних та зарубіжних дослідників та практиків доводить, що функціонування спеціальних (вільних) економічних зон суттєво сприяє зростанню економіки як у тих регіонах, де вони впроваджені, так й позитивно впливає на економіку в цілому [4, 5, 6]. Це виявляється не тільки в припливі іноземних інвестицій, а й, що з нашої точки зору більш важливо, використання внутрішніх інвестицій. Разом з тим, у функціонуванні вільних економічних зон існують певні проблеми. До таких проблем можна віднести: законодавчі обмеження щодо територіального критерію впровадження СЕЗ, наявність зловживань з боку суб'єктів господарювання, які працюють у СЕЗ, застосування стандартних фінансових важелів щодо суб'єктів СЕЗ та ін.

Відокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Як показують аналітичні дослідження питання щодо впровадження спеціальних економічних зон, визначення критеріїв та системи показників щодо оцінки доцільності такого впровадження не знайшли свого вирішення.

Мета дослідження. Враховуючи вище наведене метою статті визначено узагальнення досвіду функціонування СЕЗ, де їх впровадження мало позитивний досвід, та розробка на цій основі критеріїв щодо впровадження СЕЗ в українську економіку.

Основний матеріал. Спеціальні або вільні економічні зони мають давню історію, але активне їх впровадження у економічну систему країн припадає на кінець 20 ст. та початок 21 ст. Різна спрямованість зусиль урядів на встановлення або підвищення ефективності функціонування суб'єктів господарювання на певних територіях призвела до появи, на перший погляд однопорядкових термінів, а саме: спеціальна зона та вільна зона, що знайшло своє відображення у більшості законодавчих актів. З нашої точки зору це не є вадою таких законодавчих актів, але вважаємо за потрібне зауважити: під вільною економічною зоною, як правило, розуміють зону, де існують особливі економічні відносини відносно умов господарювання СПД й як правило це особливий митний режим та особливий режим оподаткування діяльності. До спеціальної економічної зони належать такі територіальні одиниці, де існують не тільки особливий митний режим та особливий режим оподаткування, але й умови входження у таку зону – виконання певних умов, наприклад, внесення інвестицій, виконання умов господарювання та ін. Можливим є поєднання таких видів зон при їх законодавчому закріпленні (що, власне, присутнє у законодавстві України). Головним завданням створення таких зон є активізація підприємницької діяльності на певній території або галузі (кластеру), відмінною рисою є використання системи фінансових важелів. На сьогодні існує розмаїття підходів щодо визначення сутності та складу фінансових важелів, які спроможні суттєво впливати на діяльність суб'єктів господарювання з точки зору задоволення потреби у економії зусиль (як матеріальних, так й людських, часових) для досягнення ефекту. Грунтуючись на результатах функціонування СЕЗ в різних країнах, відзначимо наступні основні економіко-соціальні цілі, згідно з якими економічні зони можуть створюватися: збільшення обсягів залучення прямих іноземних інвестицій; поборення безробіття та створення робочих місць; підвищення рівня об'єктів експорту та його диверсифікація; структурні трансформації та економічне зростання, в тому числі за рахунок розвитку нових видів діяльності та підвищення ефективності виробничої структури.

Щодо залучення іноземних інвестицій (ПІІ), то на частку зон в Китаї припадає близько 80% загального обсягу припливу прямих іноземних інвестицій, у середньому програма СЕЗ підвищила рівень ПІІ на душу населення на 21,7%, а темп росту прямих іноземних інвестицій – на 6,9%. [7] Разом з тим, за даними аналізу у період активного функціонування СЕЗ в Україні заплановані пропорції залучення іноземного капіталу склали 72,7:27,3, де вагома частка припадала за іноземні інвестиції. Фактично ці пропорції станом на 01.01.2008 р. склали 25,3:74,3 на користь внутрішніх інвестицій. Більш наочно дані представлені у табл. 1.

Щодо створення робочих місць, то світовий досвід вказує, що в малих країнах з населенням менше 5 млн осіб (таких, наприклад, як Маврикій, Сейшельські Острови, Ямайка) економічні зони в більшій мірі сприяють зайнятості, ніж в великих країнах [9]. Досвід України також у цьому напрямку є позитивним.

Щодо сприяння економічному зростанню, то спеціальні економічні зони, створені в 1970-1980 рр. в Китаї, Сінгапурі, Гонконгу, Тайвані і Південній Кореї, сприяли їх промислово-му розвитку і стрімкому економічному зростанню. Республіка Корея, зокрема, є прикладом країни, де створення зон в 1970-х роках ініціювало початок реформ, спрямованих на структурну перебудову всієї економіки.

Таблиця 1

Надходження інвестицій у СЕЗ регіонів Причорномор'я на 01.01.2008р., тис. дол. США

	Загальний обсяг інвестицій		Із загального обсягу - іноземні інвестиції		Із загального обсягу - українські інвестиції	
	передбачено	фактично	передбачено	фактично	передбачено	фактично
Регіони Причорномор'я	793 231,10	326 531,40	576 443,00	82 737,50	216 788,10	243 793,90
у % до загального обсягу	100,0		72,7	25,3	27,3	74,7
% виконання	41,2		14,4		112,5	
у тому числі: Одеська обл.	476802,0	41161,1	450625,6	10829,3	26176,4	30331,8
у % до загального обсягу	100,0		94,5	26,3	5,5	73,7
% виконання	8,6		2,4		115,9	
Миколаївська обл.	39433,1	55961,8	1452,9	1452,9	37980,2	54508,9
у % до загального обсягу	100,0		3,7	2,6	96,3	97,4
% виконання	141,9		100,0		143,5	

Джерело: розраховано за даними [8]

Як результат, вже через десять років майже 35% загального обсягу використовуваного підприємствами-резидентами спеціальних економічних зон обладнання було придбано на місцевому рівні. Позитивним є й досвід Китаю, який обігнав США та Японію за темпами економічного зростання [10]. Нажаль, українська економіка не демонструвала стійкого економічного зростання, хоча за деякими показниками окремих зон таке зростання відбувалося.

Узагальнення досвіду функціонування СЕЗ інших держав та України дозволило сформулювати недоліки, що вимагають виправлення: створення СЕЗ переважно на довгострокову перспективу; відсутність жорсткого контролю за цільовим використанням податкових пільг інвесторами; передчасне припинення податкових пільг; відсутність системи державних гарантій захисту інвестицій; недосконалість законодавства щодо СЕЗ.

Враховуючи напрацювання у цьому напрямку пропонується запровадити концептуальні положення щодо створення спеціальних (вільних) економічних зон в Україні, основною метою функціонування яких стане залучення внутрішніх та зовнішніх інвестицій для підвищення ефективності функціонування країни у цілому. Основними критеріями запровадження таких зон повинен стати територіально-галузевий критерій, який надасть можливості розвитку не тільки окремим господарським одиницям, але й створення кластерів. Необхідним є проведення експертизи для оцінки доцільності створення СЕЗ із застосування системи показників розвитку територіальної одиниці за шістьма групами: показники розвитку підприємництва; показники розвитку промисловості; показники розвитку агросектору; показники інвестиційної спроможності; показники інноваційного розвитку; показники розвитку ринку праці.

Висновки. Аналіз показників рейтингу та напрямів діяльності свідчить, що тільки у поєднанні фінансових важелів, які можуть бути об'єднані у пакети, законодавчо-адміністративної підтримки та інших складових таких, як маркетингові заходи, діджиталізація багатьох процесів, соціальних чинників (у тому числі гендерні процеси) та ін. стає можливим не тільки залученні інвестицій, але й забезпечення економічного зростання у майбутньому. Запропоновані критерії та система показників можуть стати інструментами, які дозволять обґрунтувати доцільність впровадження СЕЗ у певному регіоні (території) та оцінити потенційну ефективність функціонування СПД у СЕЗ.

Список літератури

1. Про Концепцію створення спеціальних (вільних) економічних зон в Україні. Стан: Втратив чинність. Ідентифікатор: 167-94-п. URL:<https://zakon.rada.gov.ua> > ...(дата звернення 15.01.2021)
2. Закон України Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон. чинна редакція станом на 2006 р. URL:<https://zakon.rada.gov.ua> ...(дата звернення 15.01.2021)
3. Идея свободных экономических зон: зачем они Украине. URL:<https://ru.slovoidilo.ua> > aleksandr-radchuk > jekonomika(дата звернення 10.02.2021)
4. Ковальчук Т. Вільні економічні зони: магніти, що притягують злочинність у сфері інтелектуальної власності? URL:<https://voxukraine.org> > vilni-(дата звернення 10.02.2021)
5. Дроботюк О. В. Роль спеціальних економічних зон у політиці реформ та відкритості КНР. URL: <https://sinologist.com.ua> > dro...(дата звернення 10.02.2021)
6. Го Шухун Еволюція розвитку вільних економічних зон у Китаї. URL:<http://jeej.wunu.edu.ua> > view7.5.(дата звернення 10.02.2021)
7. Д. З. Цзэн, 2010 г. (ред.) Создание двигателей для обеспечения роста и конкурентоспособности в Китае: опыт работы со специальными экономическими зонами и промышленными кластерами, Всемирный банк, Вашингтон, ОК. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/2501/564470PUB0buil10Box349496B01PUBLIC1.pdf;sequence=1> (дата звернення 20.10.2021)
8. Статистичний бюлетень «Надходження та освоєння інвестицій у спеціальних (вільних) економічних зонах та на територіях пріоритетного розвитку України за інвестиційними проєктами у 2008 році. Державний комітет статистики України (Відповідальний за випуск Н.Г. Луценко). Київ, 2009.
9. Група організацій Всемирного банку (2020). *Special economic zone : performance, lessons learned, and implication for zone development* URL:<<http://documents.vsemirnyjbank.org/curated/ru/343901468330977533/Special-economic-zone-performance-lessons-learned-and-implication-for-zone-development>> (дата звернення 07.01.2021)
10. Офіційний сайт Світового банку (2020). *Головна сторінка* URL:<<https://www.vsemirnyjbank.org>>(дата звернення 07.01.2021)

References

1. Pro Konceptiju stvorennja specialnykh (vilnykh) ekonomichnykh zon v Ukrajinі.(1994) Stan: Vtratyv chynnistj. Identyfikator: 167-94-p. URL:<https://zakon.rada.gov.ua> > [In Ukrainian].
2. Zakon Ukrajinjy Pro zaghaljni zasady stvorennja i funkcionuvannja specialnykh (vilnykh) ekonomichnykh zon.(2014) chynna redakcija stanom na 2006 r. URL:<https://zakon.rada.gov.ua> [In Ukrainian].
3. Ydeja svobodnykh ekonomycheskykh zon: zachem ony Ukrayne (2020). URL:<https://ru.slovoidilo.ua> > aleksandr-radchuk > jekonomika [In Russian].
4. Kovaljchuk T. (2020)Viljni ekonomichni zony: maghnity, shho prytjaghujutj zlochynnistj u sferi intelektualnoji vlasnosti? URL:<https://voxukraine.org> > vilni[In Ukrainian].
5. Drobotjuk O. V. (2018)Rolj specialnykh ekonomichnykh zon u polityci reform ta vidkrytosti KNR. URL: <https://sinologist.com.ua> > dro[In Ukrainian].
6. Gho Shukhun (2017) Evoljucija rozvytku vilnykh ekonomichnykh zon u Kytaji. URL:<http://jeej.wunu.edu.ua> > view7.5. [In Ukrainian].
7. D. Z. Czэн, (2010) gh. (red.) Sozdanye dvyghatelej dlja obespechenija rosta y konkurentosposobnosti v Kytae: opit raboti so specyalnimy ekonomycheskymy zonamy y promishlennimy klasteramy, Vsemyrnij bank, Vashynghton, OK. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/2501/564470PUB0buil10Box349496B01PUBLIC1.pdf;sequence=1/>[In Russian].
8. Statystychnyj bjuletenj.(2009) «Nadkhodzhennja ta osvojennja investycij u specialnykh (vilnykh) ekonomichnykh zonakh ta na terytorijakh priorytetnogo rozvytku Ukrajinjy za investycijnymy proektamy u 2008 rociDerzhavnyj komitet statystyky Ukrajinjy (Vidpovidaljnij za vypusk N.Gh. Lucenko). Kyjiv, 2009. [In Ukrainian].
9. Ghruppa orghanyzacyj Vsemyrnogho banka (2020). *Special economic zone : performance, lessons learned, and implication for zone development* URL:<<http://documents.vsemirnyjbank.org/curated/ru/343901468330977533/Special-economic-zone-performance-lessons-learned-and-implication-for-zone-development>> [In Russian].
10. Oficijnyj sajт Svitovogho banku (2020). *Gholovna storinka* URL:<<https://www.vsemirnyjbank.org>>[In Ukrainian].